

**BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QITUVCHILARIDA PEDAGOGIK
SALOHIYATINI RIVOJLANTIRISH VA YOSHLARGA TA'LIM BERISH
SALOHIYATINI OSHIRISH**

Qodirova Dilafruz Israilovna

Termiz shahri yapon tiliga ixtisoslashgan 7-ummumiy o'rta ta'lim boshlang'ich sinf
o'qituvchisi

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'qituvchilarining pedagogik salohiyatini rivojlantirishni ko'zda tutadi. Maqolada boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kompetensiyalarini rivojlantirishda ijodkorlikning ahamiyati o'rganiladi va o'qituvchilar o'z o'quvchilarida ijodkorlikni rivojlantirish uchun foydalanishi mumkin bo'lgan strategiyalarga urg'u beradi. Maqolaning yakuni bo'yicha o'qituvchilar o'z o'quvchilarida ijodkorlikni rivojlantirishga ko'proq yordam berish uchun o'zlarining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishlari zarurligini ta'kidlaydilar.

KALIT SO'ZLAR: stress, pedagogik qobiliyyat, ilm-ma'rifat, tarbiya, pedagogika tarixi, nogironlar uchun pedagogik ta'lim va tarbiya, jamoaviy ishlash qobiliyyat, yangi pedagogik usullarni o'zlashtirish, zamonaviy texnologik ta'lim.

KIRISH: Pedagogika nima? U nima bilan shug'ullanadi? Nimalarni tadqiq qiladi, degan savollar pedagogika fanini o'rganishga kirishgan odamning aqlini band etadi. Pedagogikaga oid darsliklarda, qomuslarda pedagogikaning bahs tushunchasi turlicha, ayrim hollarda bir-biridan farqlanadigan darajada talqin qilinadi. Masalan, pedagogika - tarbiya haqidagi fan; pedagogika - o'sib kelayotgan yosh avlodni tarbiyalash haqidagi fan; pedagogika - umuman insonni tarbiyalash haqidagi fan va hokazo. Bu ta'riflardan voz kechmagan holda ta'lim-tarbiya muassasalarida shunga mutasaddi shaxslar tomonidan amalga oshiriladigan tarbiyaviy faoliyatni pedagogikaning bahsi deb qabul qilish maqsadga muvofiqdir. Pedagogika tarbiya haqidagi fan sifatida tarbiyaning mohiyatini tushunishni, uning qonuniyatlarini ochib berishni va shu orqali inson manfaatlari uchun tarbiya jarayoniga ta'sir etishni nazarda tutadi. Fan va texnikaning tez sur'atlar bilan rivojlanishi, turli y o'nalishlarda bilim hajm ining o'sib borishi fanning tabaqalanib, turli tarmoqlarga bo'linishiga sabab botmoqda. Yaqin o'tmishda falsafadan ajralib chiqqan pedagogika fanida ham ko'pgina tarmoqlarga bo'linish jarayoni ko'zga yaqqol tashlanadi. Ayrim tarmoqlar esa mustaqil fan sifatida shakllanadi. Masalan, maktab pedagogikasi, maktabgacha tarbiya pedagogikasi. Ayrimlari esa fan sifatida endi shakllanib kelmoqda. Kattalar pedagogikasi, oliy maktab pedagogikasi shular jumlasidandir. Hozirgi zamon pedagogikasi ko'p tarmoqli

fan bo'lib, avvalo tarbiya ijtimoiy hodisa ekanligi jihatidan pedagogika tarixi bilan bog'lanadi. Pedagogikaning ko'zi o'ziga aqli zaif, qulog'i kar - jism oniy kamchiliklarga ega bo'lgan bolalarni tarbiyalash va ularni hayotga tayyorlash bilan shug'ullanadigan yana bir tarmog'i - maxsus pedagogika (surdopedagogika, tiflopedagogika, oligofreno-pedagogika) defektologiya bilan chambarchas bog'liqdir. Pedagogika fani tarmoqlariga predmetlarni o'qitishning qonuniyatlarini o'rganuvchi fan - metodika ham kiradi. Shu bilan birga, pedagogika fani boshqa fanlardan ajralgan holda rivojlana olmaydi. Pedagogikaning tarbiya sohasidagi obyekti o'sib kelayotgan yosh avlod bo'lganligi uchun pedagogika insonni o'rganuvchi fanlar bilan bog'liqdir. Inson biologik evolutsiyaning mahsuli sifatida biologiya fanlarining o'rganadigan obyekti hisoblanadi. Shuning uchun bu fanlar pedagoglar o'rganishi lozim bo'lgan fanlar qatorida o'quv rejalariga kiritilgan. Pedagogika fanining metodologik asosini falsafa tashkil etadi. Chunki tarbiyaning maqsadi ilmiy dunyoqarashni shakllantirish; jamoa va shaxs muammolari va shu kabilar ikki fanni birlashtiradi. Iqtisodiy va, xususan, uning bir bo'lak bo'lgan xalq ta'limi iqtisodiy pedagogika bilan bog'lanib ketadi. Chunki iqtisodchilarning olib borgan tadqiqotlari natijasiga ko'ra, ishlab chiqarishning yuksak samaradorligi umumiy ta'limning yuqori darajada rivojlanganligiga bog'liq ekan. O'QITUVCHI PEDAGOGIK FAOLIYATIDAGI PSIXOLOGIK TO'SIQLAR Insonda qachonki u o'z g'oyalarini amalga oshirsa, o'z qobiliyatlarini ishlatsa va shu odam uchun o'z gacha subyektiv mazmunga ega bo'lgan, o'z ishlariga va o'z qadriyatlarining tizimiga qarshi chiqishga majburlanmaganda hayotdan to'liq qoniqish hissi paydo bo'ladi. Bu tizimning ortiqcha inersiyaligi, ishonchlarini psixik mustahkamligi deb ko'rsatiladi. Boshqa tarafdin, qadriyatlar tizimining harakatchanligi, o'zgaruvchanligi qabul qilingan qonunlarning qadrsizlanishida, har xil xatolarga yo'l qo'yishda aks etadi. Insonning tashqi va ichki muhitidan chiquvchi ma'lumotlarning hammasi qadriyatlar va to'siqlar tizimi tomonidan kuzatiladi. Psixologiyada psixologik to'siqlar odamga ma'lum bir harakatni muvaffaqiyatli bajarishga xalaqit qiluvchi ichki to'siqlar (istamaslik, qo'rquv, o'ziga ishonmaslik va hokozo) deb tushuniladi. Psixologik qarshiliklar yig'indisini himoyalash uchun ishlatib, tashqi muhitning turli xil akslarini yaratamiz. Har bir odam tashqi axborotlar yig'indisidan uning ruhiy hayoti bilan hech qanday qarshi chiquvchilarni kiritmay, o'zgartiriladigan ma'lumotni tanlaydi. Lekin dunyo haqidagi bu tasavurning saqlanishi anchagina fikrlash ijodiy jarayoniga to'siq bo'la oladi. Shuning uchun kirib keluvchi yangi ma'lumotlarni buzuvchi himoyalashning ta'siridan ishonchni ozod qilish degan masala kelib chiqadi. Qadimdan yangi va noma'lum hodisalar odamlarda xavotir hamda qo'rquvtug'dirgan. Demak, salbiy jinslarning paydo bo'lishi bilan individual va jamlangan onglarning stereotip bo'lishini hayot tarzi, insonparvarning

qiziqishi va odatlariga qarashli bo'lgan innovatsiyalar, ularda ko'ngilsiz taassurotlarni paydo qilishi mumkin. Bu hoi hayotiy ehtiyojlarining xavfsizlik:, himoyalanih, o'zini hayotda topish bilan bog'liq. E.Yermolayeva tomonidan innovatsiyada quyidagilar ajratiladi: a) juda tez kiritiladigan innovatsiyalar; b) juda ko'p kiritiladigan innovatsiyalar (doimiy); d) ko'p hajmli (tizimli) innovatsiyalar; e) alternativsiz innovatsiyalar. 148 Psixologik qarshiliklarning shunday transformatsiyasi yangilik kiritishning turli bosqichlarida har bir aniq holatlarda (obyektiv va subyektiv) to'siqlar determinantini o'rganish, uni turli usullar bilan boshqarishning yo'llarini ishlab chiqish va tadqiq etishni talab etadi. M.V.Kroz uning ko'rinishini ijtimoiy o'rgatishi, aniqrog'i, ushbu o'rgatishningnegativqutbi debhisoblaydi. Shunday yo'nalishmuammoning chegarasini kengaytirishga yordam beradi hamda psixologik to'siqlarda ham salbiy, ham ijobiy qutblarida diqqatni o'rnatadi. Himoyalanihning barcha turlari umumiy xususiyati - ularni anglay olmaslik, shuning uchun himoya qiluvchi mexanizmlar ishining faqat tashqi ko'rinishlarini kuzatsa bo'ladi. Odatiy xulq zaiflashadi: qo'rquv, o'ziga ishonmaslik, xavotirlanishlar paydo bo'lishi mumkin. Yoqimsiz ma'lumotni eshitib, inson unga har xil munosabatda bo'lishi mumkin. Tezda uning ahamiyatini kichraytirish (unga istalmas edi) uni bajarilishiga imkoniyat yo'qligini bilib o'z xohishlarining darajasini pasaytirish, uning muvaffaqiyatsizligi omillariga diqqat qilmaslikka urinadi. Psixologik himoyaning yaqin o'rganilgan ko'rinishlari maxsus nomlarga ega bo'ldi: inkor etish, susayish, ratsionaliatsiya, chiqarib qo'yish, proyeksiya, indentafikatsiya, begona bo'Mish, o'rin almashish va boshqalar. Pedagogik jasorat o'z xulqining o'zgarishi haqida yechimni qabul qilishida eng muhim onlardan biri bo'ladi. Shu paytda kuch, vositalar, noma'lum munosabatda yutuq munosabati qo'rquv va yangilanish bilan qiziqishlarning aralashmasidan yaratiladi. quyidagilardan iborat: 1. Bizda bu hoi bor. Taklif qilinadigan yangilanish bilan o'xshash belgilariga bir misol keltiriladi. Muxollifkar bu holatda farqlarning mazmunini va o'xshashligini inobatga olishi lozim. Ikki taraf bahs san'atiga qarab ish tamomlashga imkoniyat bor. 2. «Bu narsa bizda chiqmaydi». Quyidagi yangilanishni imkoniyatsiz qiluvchi obyektiv sharoitlari, xususiyatlari sanab chiqiladi, ularning hammasi taniqli bo'lmaydilar: agar u «o'ziniki» bo'lsa, tashqi tartibining tushuntirishlari ko'p, agar ichida bo'lsa, joydagi xossasiga e'tibor beriladi («bizda mioddii asos yo'q»). 3. «Bu narsa bizning asosiy muammolarimizni yechmaydi» - qisman yechimlarining tarafdosh fikri. Shu vaqtda innovatsiya haqiqiy rivojlanishning uncha mard va aktiv bo'lmagan o'tkazuvchining xossalariga ega bo'ladi. Agar bosh va ikkinchi darajalikning - interpretatsiya ko'rib chiqiladigan bo'lsa, olib qo'yishining imkoni doimo kafolatlanadi. 4. «Bunisi qayta ishlanishni talab qiladi». Yangilanishda uning haqiqiy kamchiliklari, chetlanishlar, ishlay olinmagan elementlar chiqib turadi, chunki har qaysi loyiha ish rejasi ko'rib

chiqishga muhtoj. Lekin shunisi bilan yangilashni «tayyor emas», «oxirigacha o‘ylab olinmagan» va agarda ishlatishga juda kerakli xossasiga ega bo‘ladi. 5. «Bu yerda hammasi ham bir xil bo‘la olmaydi» - ayrim detallarning kesib olishga qarorgohni, shuning uchun yangilashni o‘zining pedagogik potentsiali bo‘yicha «begunoh» bo‘ladi, «o‘rgatiladi» yoki bu sababdan ma‘nosiz bo‘lib qoladi yoki seziladigan taassurotlar bo‘lmaydi. Ilim va ko‘nikmalarni uncha bilmaydi, deb o‘zidan qo‘shib yozadilar. O‘qituvchi pedagog faoliyatni olib borishga xalaqit beradi. Psixologik to‘siqlar, «komplekslar»ni yaxshi o‘zlashtirib, ulardan kechishi zarurdir. Xulqning va ichki dunyosining standartlashtirishi pedagogning faoliyatida yo‘l-yo‘riq qonunlari juda katta ahamiyatga egaligi bilan kuzatiladi. Ongda pedagogik faoliyatining shaxssiz tayyor namunalari ko‘payib boradi. Biroq jamiyatning rivojlanishi o‘qituvchidan pedagogik xulqni, ya‘ni aktiv va tizimli ijodni uning pedagogik faoliyatida talab qiladi. O‘qituvchining pedagogik faoliyatini olib borishga xalaqit beradigan psixologik to‘siqlarni umumlashtirib yangilik kiritishlarga o‘qituvchilarning ko‘proq qarshilik bildirish sabablarini ta‘kidlab o‘tish zarur. 1. O‘zgarishning maqsadi o‘qituvchilarga tushuntirilmagan yashirin gapning ikki ma‘nosi xavotir va noma‘lumlikni keltiradi. Noma‘lumdan qo‘rquvi har qaysi yangi usulga o‘qituvchilarni yo‘llashi mumkin. 2. O‘qituvchilar yangilikni kiritishda, rejalashuvda va ishlab chiqarishda qatnashmaganlar. 3. Jamoa an‘analarini diqqatga olmaslik o‘z ishining odatiy usuli. 4. Yangi usullarga subyektiv munosabati va qo‘rquv, status, yo‘qotish hislari. 5. Ish hajmining ko‘payishi rahbar o‘qituvchilar faoliyatida, o‘zgarishlarni rejalashtirmasa, shunda qo‘rqish paydo bo‘ladi. 6. Yangilik kirituvchi initsiatori (g‘oyali odam) hurmat va ishonchga egabo‘lmasa. Afsus, ko‘pincha o‘qituvchilar loyihaga emas, uning muallifiga qaraydi. Agar bu insonning hurmati kichik bo‘lsa, pedagog uning qadrliligiga qaramay, bu odamga ishonchsizligi uning g‘oyasiga o‘tkaziladi. O‘qituvchi ijodining muammolarini shaxsiyatning axloqiy munosabatiga qarab mulohaza qilish mumkin. Qancha odamdan foydali g‘oyalarni topsa, shunda uning savobiy kuchiga qaratilgan yoki egoistik hislar uni boshqaradi deb uni javobgar deb qo‘yadi. Agar ijodiy aktivlik asossiz va absolut qadriyatlarga e‘tiborini qaratmasa, demak, bu aktivlik juda xavfli. Yosh o‘qituvchining bilim berish va kasbiy faoliyatida ijodiy rivojlanishi uchun ko‘p variantli yechimlarga olib boruvchi mashqlarni topmaganlar. Boshlang, ich sinf o‘qituvchisi sifatida shaxsiy va professional jihatdan o‘zaro uyg‘unlikni ta‘minlash, ta‘lim jarayonida bolalarga to‘liq va samarali yondoshuvni taqdim etishda muhim rol o‘ynaydi. O‘qituvchining kasbiy identifikatsiyasi uning kasbiy qoniqishi, o‘ziga bo‘lgan ishonchi va pedagogik samaradorligiga bevosita ta‘sir qiladi. O‘qituvchilarning shaxsiyati, psixologik holati va pedagogik malakalari birgalikda professional identifikatsiyani mustahkamlashga

xizmat qiladi. Bu omillar – o‘zaro aloqalarni boshqarish, stressni kamaytirish, dars jarayonida samarali motivatsiya va o‘zo‘zini rivojlantirish – o‘qituvchining o‘z ishiga bo‘lgan yondoshuvini ijobiy tarzda shakllantiradi. Kasbiy identifikatsiyani rivojlantirish orqali o‘qituvchilar nafaqat o‘zlarining shaxsiy professional o‘shiga erishadi, balki ularning dars berish uslubi va metodikasi ham zamonaviy ta‘lim talablariga moslashadi. Natijada, talabalarning bilim olish jarayoni va ijtimoiy-ma‘naviy rivojlanishi ham yuqori darajaga ko‘tariladi. Bugungi kunda ta‘lim tizimi tezkor o‘zgarishlar va innovatsiyalar davrida faol ishtirok etishni talab qiladi. O‘qituvchilarning kasbiy identifikatsiyasini mustahkamlash ularni yangi pedagogik texnologiyalar va metodlarga ochiq, o‘zgarishlarga tayyor shaxslar sifatida shakllantirishga yordam beradi. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari bolalarning birinchi ta‘lim olish bosqichida ularning dunyoqarashi, axloqiy-ijtimoiy qadriyatlarini shakllantirishda asosiy ro‘l o‘ynaydi. Shuning uchun, ularning kasbiy identifikatsiyasi darajasi jamiyatning kelajak avlodini tarbiyalash va madaniy rivojlanishida katta ahamiyat kasb etadi. Ushbu omillarni chuqur o‘rganish va qo‘llash orqali ta‘lim tizimida sifatli o‘zgarishlarga erishish mumkin bo‘ladi. Shuningdek, o‘qituvchilarning shaxsiy va professional rivojlanishi, dars berish jarayonining innovatsion yondoshuvlar bilan boyitilishi umumiy ta‘lim tizimining yanada mustahkamlanishi ta‘minlanadi. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy identifikatsiyasini rivojlantirishga ta‘sir etuvchi psixologik omillar va shaxsiy o‘shish dinamikasi ushbu jarayonni tezlashtirib, yuqori natijadorlikni kafolatlaydi. Shundan kelib chiqib, kasbiy identifikatsiyaning rivojlanishiga ta‘sir etuvchi omillarni ko‘rib chiqmiz: 1. Shaxsiy o‘zlik va o‘z-o‘zini anglash – o‘z qobiliyatlarini real baholash va tan olish, shaxsiy kuchli tomonlar va zaif tomonlarini aniqlash orqali o‘z ustida ishlash, o‘qituvchining kasbiy identifikatsiyasini mustahkamlashga xizmat qiladi. O‘z hissiyotlari, intilishlari va ehtiyojlarini aniqlash psixologik o‘shishni qo‘llab-quvvatlaydi va o‘zgarishlarga moslashuvchanlikni oshiradi. 2. Emotsional intellekt va boshqaruv – emotsional intellekt darajasi yuqori bo‘lgan o‘qituvchilar stressni boshqarish, murakkab vaziyatlarda tinchlikni saqlash va hamkasblar bilan samarali muloqot qilish imkoniyatiga ega. O‘qituvchilar o‘z o‘qituvchilarining hissiy holatini anglab, ularga mos yondashuvlarni tanlashi hamda sinf ichidagi muhitni ijobiy tomonga o‘zgartirishda muhim rol o‘ynaydi. 3. Motivatsiya va ichki istaklar – o‘z ishiga bo‘lgan qiziqish, mas‘uliyat hissi va professional o‘shishga intilish, o‘qituvchilarning o‘z kasbiga sodiqligini kuchaytiradi. O‘z muvaffaqiyatlarini va kichik yutuqlarini qadrlash, shaxsiy va kasbiy rivojlanish uchun qo‘shimcha energiya manbai bo‘ladi.

XULOSA: Har bir pedagog o‘qituvchining o‘z dars o‘tish metodi mavjud lekin mamlakatimizdagi butun pedagog hodimlarni bir hil ta‘lim dasturi ostida birlashtirish

shart. Bundan tashqari padagoglar ham siz va biz kabi insonlardir ular ham ma'lum vaqtdan so'ng charchaydilar xo'sh ular faqat jismoniy jihatdan charchaydimi? Yoki ruhiy ya'ni psixologik charchaydimi pedagoglar ham har ikkala yo'l bilan charchaydilar lekin ko'proq psixologikdir. Pedagoglarga doimiy motivatsiya va rag'batlantirib turish zarur ana shunda ular o'z ishlariga yanada yaxshiroq bel bog'laydilar. Ularga oyda ikki marta psixologik kurslarga qatnashishi ham o'zlari ham o'quvchilar uchun yaxshi bo'ladi. Qolaversa qog'ozbozlik bilan ularning vaqtini olmaslik kerak chunki ular bitta sinfda esa 30 ta o'quvchi har dars yangi g'oyalari bilan kelishi va yangi g'oyalarni o'quvchilar bilan bo'lishi shart va mana shundan keyin o'quvchilarning dunyo qarashi kengayadi va kreativ fikrlay boshlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://edu.utu-ranch.uz>
2. I.A.Karimov. Barkamol avlod orzusi. T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2000. - 83-b.
- 3- BOSHLANG'ICH TA'LIMDA PEDAGOGIKA, INNOVATSIYA, INTEGRATSIYA O'quv qo'llanma Muharrirlar: K. Matnazarova, M. Yo'ldosheva Badiiy muharrir Sh.Mirfayozov Texnik muharrir T.Smirnova Sahifalovchi A.Sulaymonov.